

Osmanlı Devletinin Amerika'ya Göç Eden Ermenilerin Faaliyetlerini Takip Çabası

Ahmet Akter*

Özet

Osmanlı Devleti Amerika'ya göç eden isyancı terör örgütü mensubu Ermenilerin devlet aleyhinde faaliyette bulunmaları nedeniyle takip etme ihtiyacı hissetmiş ve bu maksatla Amerika'daki Sefaret vasıtasıyla bazı çabalara girişmiştir. Osmanlı Devleti'nin amacı, Ermenilerin ülke içindeki uzantılarını tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, ABD, Osmanlı, Worcester, Dedektif raporu

Başlangıçta Osmanlı Devleti Ermenilerin Amerika'daki faaliyetlerini önemsememişlerdir. Nitekim 30 Eylül 1889 tarihinde Hariciye Nazırı Sait Paşa Sadrazam Kamil Paşa'ya Amerika'daki Ermenilerin Amerikan kamuoyunu etkileyecek kadar güçlü olduklarını bildirmiştir¹. Ancak çok geçmeden 9 Ekim 1889 tarihinde Washington Sefiri Mavroyeni Bey, 200 kadar Ermeni'nin Hoboken'de toplantı yaptıklarını ve burada rahip Ossep Saraciyen'in yaptığı konuşmanın ikiyüzlü ve politik olduğunu Hariciye Nezaretine bildirmiştir².

2 Ağustos 1890 tarihinde New York'da Ermeniler "Eastern Star Hall"da "Gabril" isimli bir Ermeni'nin başkanlığında toplanmışlardır. Gabril Ermenilerin memleketlerinde zulüm gördüğünü ve yakın bir zamanda Erzurum'da 400 Ermeni'nin öldürüldüğünü ileri sürerek ABD Cumhurbaşkanı Ermenilere yardım etmesi için İstanbul Amerika Elçisine gerekli talimatın verilmesini isteyen bir dilekçe verilmesini teklif etmiş ve teklif kabul edilmiştir³.

Washington Sefiri Mavroyeni Bey, 1889 yılında Ermeni faaliyetlerinin kamuoyunu etkileyemeyeceğini bildirmesine rağmen beş yıl sonra Ermenilerin etkisi şaşkınlık verecek kadar büyümüştür. 28 Kasım 1894 tarihli bir yazısıyla büyük miktarda Ermeni ve Amerikalının katıldığı bir mitinge Massachusetts Valisinin de katıldığını ve Amerikan yasalarında valinin mitinglere katılımını engelleyecek bir hükmün bulunmadığını Hariciye Nazırı Sait Paşa'ya bildirmiştir⁴.

Hariciye Nazırı Sait Paşa, 5 Kasım 1893 tarihinde Washington Sefiri Mavroyeni Bey'den ABD'deki Ermenilerin faaliyetlerinin izlenmesini ve kimlerle irtibatlı olduklarının araştırılmasını istemiştir⁵.

Dedektif Raporları

1894 yılından itibaren belgelerde Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği dedektif bürolarıyla ilgili yazışmalara rastlanmaktadır. 16 Mart 1894 tarihli Washington Sefaretinden gönderilen yazıda Boston Dedektif Bürosunun (Pinkerton) 61 dolar 35 centlik hesap defterinin 6 Mart 1894 tarihinde gönderildiği bildirilmektedir. Dedektif Bürosuna yeterli ücreti vermeleri halinde hizmetinden memnun olacaklarını düşünmektedir. Bos-

(*) Dr.,

(1) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, (Katalog), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Cilt 7, Belge No. 102.

(2) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt 7, Belge No. 104.

(3) BOA. Y. A. HUS. Dos. 238, No. 53.

(4) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt 23, Belge No. 98.

(5) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt 16, Belge No. 18.

ton'dan "Buzcuyan" adındaki bir kişi Sefarete Hınçak Örgütü hakkında bilgi verebilecek bir Ermeni bulunduğunu bildirmiştir. Sefir, Ermeni'nin verdiği bilginin yeterli olmayacağı ve dedektif bürosu ile bir iki ay daha çalışmanın yararlı olacağını söylemektedir⁶.

Washington Sefareti 28 Mayıs 1894 tarihinde dedektif raporlarından 18 adedini Hariciye Nezaretine göndermiştir.

Birinci raporda: Dedektif, "Karabetyan"ın Hınçak Komiteleriyle irtibata geçtiği, önemli biri gibi davrandığı ve Osmanlı Ülkesindeki Ermeniler yerine Atina Ermenileriyle haberleştiğini bildirmektedir. Atina'da Ermenilerin adamının "Brinyard" adında bir kişinin olduğunu haber vermektedir.

İkinci raporda: Sefirin daha önce hakkında bilgi verdiği "Miss Alice Stone Blackwell" ile yaptığı görüşme ile ilgili bilgi vermektedir. Bahsedilen kişi Ermeni taraftardır ve özellikle Amerikan tabiiyetine geçen Ermenilere yardım etmektedir. Bayan Blackwell'e göre Amerikan misyonerleri Ermenilerin düştüğü kötü durumdan haberdar oldukları halde bu konuda Osmanlı Hükümetinin dikkatini çekmemek için açıktan açığa fikir beyan etmemektedirler. "Ermeni Muhipleri Cemiyeti"nin Hınçakistlerle aynı faaliyetlerde bulunmadıklarını, amaçlarının Avrupa ve Amerika kamuoyunu Ermeniler lehinde etkilemek olduğunu söylemektedir.

Üçüncü raporda: Dedektif, Boston'da iki Ermeni lokantası olduğunu söylüyor. Bu lokantalardan birinde kendisinden şüphe edildiği için bir şey yapamadığını ama diğerinde Ermeniler arasında bir siyasi konuşmaya şahit olmuştur. İngiltere'nin Ermenilere yardım edeceğini ümit etmektedirler.

Dördüncü raporda: Dedektif, Ermeni Muhipleri Cemiyeti üyesi "Rahip Harlis" ile yaptığı bir görüşmeden bahsetmektedir. Rahip Ermeni Muhipleri Cemiyetinin Amerika tabiiyetine geçen Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı savunmaya karar verdiğini, Os-

manlı ülkesinde Ermenilere yapılan zulmün Ermenilerin faaliyetlerinde haklı gösterdiğini beyan etmiştir.

Beşinci raporda: Dedektif, Amerikalıların Ermenilere nakdi yardımda bulunduğunu ve toplanan paranın ciddi bir faaliyette kullanılacağına inanmadığını beyan etmiştir.

Altıncı raporda: Karabetyan'ın oturduğu ev ve civarı hakkında bilgi vermektedir.

Yedinci raporda: Karabetyan'ın asıl dostlarının kimler olduğu hakkında evinin çevresinde yapılan araştırmadan bahsetmektedir.

Sekizinci raporda: Yedinci raporda bahsedilen araştırma sonunda ihtilalci rahip "Çitciyan"⁷ı bildirmektedir. Çitciyan'ın evi Karabetyan'ın evinin karşısındadır. Dedektif rahip Çitciyan'ın odasına bitişik bir oda tutmuş ve Çitciyan'ın odasına gizlice girmiş fakat önemli bir şey bulamamıştır. Dedektif kendi odasından konuşulanları duymakta ancak Ermenice bilmediğinden bir şey anlamamaktadır.

Dokuzuncu raporda: Dedektif bir olaydan bahsetmektedir.

On, on bir ve on ikinci raporlarda: Dedektif Karabetyan ve Çitciyan ile ilgili araştırmalarından bahsetmekte fakat önemli bir bilgi vermemektedir.

On üçüncü raporda: Dedektif rahip Çitciyan'ın karısıyla konuşmalarını dinlediğini ancak anlayamadığını söylemektedir. Çitciyan'ın odasında bulunduğu yarısı yırtılmış bir zarfın üzerindeki Ermenice yazıyı kopyalamıştır.

On dört ve ön beşinci raporlarda: Dedektif, Karabetyan ve Çitciyan'ın hareketlerini takibe devam etse de bir neticeye ulaşama-

(6) BOA. HR. SYS. Dos. 2830, No. 11.

(7) Amerika'ya politik göçmen olarak 1892 yılında gelmiş ve Protestan Kilisesinden ayrılarak Hınçakist bir lider haline dönüşmüştür. 1903 yılında Odesa'da öldürülmüştür. *The Armenians In Massachusetts*, The Armenian Historical Society, Boston, 1937, s.48.

mıştır. Karabetyan'ın evine girmeyi başaramadığından sadece görüştüğü insanları takip etmek zorunda kalmıştır.

On altıncı raporda: Dedektif, Karabetyan ve Çitciyan'ın bazı Ermenilerle görüşmeleri esnasında odasına tekrar girmiştir. Çitciyan'ın evraklarını sakladığı torbayı açık bulmuş, ancak evraklar Ermenice olduğundan hiç birini okuyamamıştır. Bunlardan bazılarını Atina'da bir gazeteye gönderdiğini zannetmektedir. Rahip Çitciyan'ın odasında "Timovanis Kulumis(?)" adlı bir gazetenin bazı sayılarını görmüştür.

On yedi ve on sekizinci raporlarda: Dedektif, Karabetyan'a birçok mektup geldiğini ve Karabetyan ile Çitciyan'ın en çok yazışma ile meşgul olduğunu bildirmektedir.

Sefir, on sekiz raporun eğer Ermenice bilen dedektif olsaydı Amerika'daki reisleri Karabetyan ve Çitciyan olan ihtilalci hareket hakkında çok bilgi alınabileceğini belirtmektedir. Boston Başşehbenderi dedektife Çitciyan'ın evraklarını almasını teklif etmiş, ancak bunun mümkün olmadığı cevabını almıştır. Eğer odaya dedektifle birlikte Ermenice bilen birinin girdiği görülecek olursa bütün teşebbüsleri ortaya çıkabilecektir.

Sefir, New York'ta bulunan "Amerika Ermeni Cemiyeti" başkanı "Tavşancıyan"dan aldığı mektupta, New York'ta dört yıldır başkanlığını yaptığı derneğin en önemlisi olduğunu ve kesinlikle siyasi bir dernek olmadığını öğrenmiştir. Derneğin Hınçakistlerle aynı yolda hareket etmesine müsaade etmediğini ve ihtilalci örgütlere katılmayan Ermenilerin miktarının çok olduğunu bildirmiştir⁸.

14 Mayıs 1894 tarihinde Pinkerton Dedektiflik Bürosu memuru F. E.'nin Boston Başşehbenderine verdiği on üçüncü raporda şunları yazmıştır:

"13 Mayıs 1894 Pazar günü, Karabetyan'ın evini gözetlerken otuz yaşlarında üç kişi ve ardından 15 yaşlarında bir genç eve

gelmişlerdir. Gencin evden çıktığı tespit edilememiştir. Gece saat üçte genç bir kadın evden çıkarak "San Furin(?)" lokantasına gitti. Arkasından yemek yemek için lokantaya gittim, fakat tüm çabalarım rağmen kadınla konuşamadım.

Postane Pazar günleri saat altı ile on arasında açıktır. Karabetyan, Çitciyan veya adamlarından kimse postaneye gelmemiştir. Karabetyan ve Çitciyan gün boyu evlerine gelmemişlerdir. Çitciyan saat sekizde evine gelerek hemen yazı yazmaya başlamıştır. Eşkâlini göremediğim bir adamla saatlerce Ermenice konuştu. Lisanlarını bilseydim tüm konuşmalarını anlayabilecektim. Çitciyan'ın yazdığı bir zarfı ele geçirdim. Zarfın üzerindeki adresi kopyaladım. İngiltere'de yayınlanan dini bir gazetenin 100 nüshasının Çitciyan'a gelmiş olduğunu gördüm. Kendisi Karabetyan'ın güvendiği veya hizmetinde olan biridir. Odada bulunan zarfın üzerinde 'Ermeni Protestanları vaizi:...Hovnanyan Efendi vasıtasıyla Erzurum vilayeti dahilinde (?) de (?) da Matmazel(?) (?) Akikyan'a' yazmaktadır⁹."

Ermeni İsyancıların İsim ve Eşkâlleri

Osmanlı Sefiri, dedektiflik bürosundan Worcester'de yaşayan Ermeni isyancıların isimleri ile eşkâllerini, Lowell'deki Ermenilerden bazılarının Rusya'ya ve oradan da Osmanlı Ülkesine geçmek için Amerika'dan yola çıkıp çıkmadıklarını araştırmasını istemiştir¹⁰. Araştırma sonunda Pinkerton dedektiflik bürosunun 1895 yılı Ocak ve Şubat aylarında 53 State St. Boston Mass'deki Osmanlı Şehbenderliğine yazdığı raporlar şunlardır:

"23 Ocak 1895 (Çarşamba) – Sizden aldığım emirler doğrultusunda Worcester'e sabah 11 trenine bindim ve 12.10 da vardım. "Worcester Telegram" muhabiri Mccart-hy'den öğrendiğime göre Ermeniler Laurel

(8) BOA. HR. SYS. Dos. 2853, No. 3, Lef 2.

(9) BOA. HR. SYS. Dos. 2853, No. 3, Lef 1.

(10) BOA. HR. SYS. Dos. 2855, No. 35; belgede raporların Osmanlıca özetleri bulunmaktadır.

St. Our Savior Kilisesinde ayın 14'ünde toplanmışlar ve gizlilik ve bağlılık yemini eden on kişilik bir komite atanmış. Bu on kişi isimlerini sadece kendilerinin bileceği 12 kişi görevlendirecektir. Ocağın 27'sinde Our Savior Kilisesinde buluşacaklar ve 12 kişiyi atayacaklardır.

Our Savior Kilisesi Ermeni Kilisesidir ve şu an sorumlusu rahip Rev. Maghakia Deroonian, iki yıl önce rahip olarak Ermeni patriği ile beraberdi. Bu hareketin liderliğini ve kilisenin sorumluluğunu geçen martta aldı. Önceki kilise sorumlusu Rev. Hersop (Hovsep) V. Saragian'ın şu an İran'da bulunduğu rapor edildi.

Bu hareketin öncülerinden ve Fountain St.'de yaşayan zeki Ermeni Elia Boyajian geçen hafta ailesini görmeye gitti ve İstanbul'da yakalandı. Worcester'deki Ermeni kolonisinin sayısı bin civarında ve birbirlerini çok tutuyorlar. Mr. Boyajian'ın tek İngilizce konuşan olduğu söyleniyor ve Our Savior Kilisesi rahibi Rev. Maghakia Deroonian İngilizce bilmiyor. Yarın bu hareketle ilgisi olanların isimlerini ve adreslerini temin edeceğim ve Ermenilerin en zekileriyle göreve devam edeceğim.

24 Ocak 1895 (Perşembe) – Burada Ermenilere ait iki ayrı parti var. Birincisi Hınçakist ve genel merkezi Atina'da. Sekreteri M. B. Seron, 14 Castle St.'de oturuyor. Teknik ressam ve Belmont sokağındaki gece okulunda öğretmen. Seron buradaki Ermeniler tarafından sevilmiyor.

M. S. T. Hahigian bu hareketteki diğer bir kişi. Hannover sokağında komisyonculuk ve doğu ile ilgili ve matematik kitapları satıcılığı yapıyor. İki yıl kadar önce İstanbul'a gidip dönmüş. Rev. Mr. Kamalian'ın sorumluluğundaki Congregationalist Protestant Kilisesine bağlı. Elm sokağındaki Y.M.C.A. binasındaki Curtis salonunda buluşuyorlar.

Devrimci (Revolutionary) parti gizlice Türk Kilisesi, Our Savior Kilisesi, de toplana-

yor ve Deroonian'ın bu hareketin öncüsü olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bu partinin seçimi Pazar günü olacak ve 12 kişi seçilecek.

İlişikteki kâğıtlar Boston Globe Ofis tarafından oluşturulmuş ve Worcester'deki diğer gazetelere gönderilmiş, fakat hiçbiri tarafından yayımlanmamıştır. Ofisi Walker binasında olan Avukat Carroll tarafından bir mektup İran'a gönderilmek üzere Paris'teki bir ajansa gönderilmiştir. Mektup oradan da Sasun'a gönderilecektir. Carroll Worcester Ermenilerinin işlerini takip ediyor.

Dün gece muhabir Mccarthy'i Belmont Sokağı Ermeni okulunda ziyaret ettim ve Seron ile tanıştım. Sonra Our Savior Kilisesi bodrumundaki Ermeni okulunu ziyaret ettik. Rahip Deroonian'ı gördük. Bir grup Ermeni evini ve Elm sokağındaki salonda bir grup genç Ermeniye ziyaret ettik.

Telegram Gazetesi bürosunda Mccarthy'den ayrıldığımda saat tam 12.55'ti. Buradaki Ermeniler çok korkaktı. Buralarda casuslar olduğuna inanıyorlardı. Onlara sessizce ürkütmeden yaklaşmam gerekiyor. Her nasılsa bir şekilde güvenlerini kazandım ve Pazar günkü toplantıya davet edildim.

25 Ocak 1895 (Cuma) – Worcester'deki önde gelen Ermeni tahrikçileri aşağıdaki gibidir:

Manoog B. Seron; Hınçakistlerin veya Devrimcilerin sekreteri

M.S.T.Hahigian; komisyoncu, 47-1/2 Hanover St.

Rev. Maghakia Deroonian; Our Savior Kilisesi rahibi

Edward Topanalian; 5 Flint St.

Rev. Mr. Chitcian; Boston Protestant Kilisesinden, Worcester Hınçakistlerinin önde gelenlerinden

Rev. K.G. Kamelian; Ermeni Congregational Kilisesinden

John Yazigian; aynı kilisenin Pazar okulu öğretmeni, aynı zamanda Hınçakist liderlerden.

Worcester'de iki gizli örgüt var. Hınçakist veya Devrimci (Revolutionary) partisi sekreteri Manoog B. Seron. 244 Main St. deki Grange salonunda buluşuyorlar. Toplantı için belli zamanları yoksa da genelde Pazar geceleri toplanıyorlar. Bunlar Worcester'deki Ermenilerin küçük bir kısmını oluşturuyorlar.

Diğer örgüt, Ermeni Ulusal Ligi 63 Laurel St.'deki Our Savior Kilisesine bağlıdır. Marttan beri orada olan ve kilisede yaşayan rahip Maghakia Deroonian tarafından yönetiliyorlar. Pazar akşamları kilisede toplanıyor ve toplantı akşam yediden gece bir-ikiye kadar sürüyor.

Kilisenin önceki papazı Hersop V. Sarajian, şu an İran sınırında ve ona buradan posta gönderiliyor. Diğer elemanlarca iç kesimlere iletiliyor. Postanın çoğunluğunu Komisyoncu M.S.T. Hahigian gönderiyor, Manoog B. Seron da bazen gönderiyor. Ermeniler davaları için Amerikalıların yardım ettiğine inanmıyor. Burada her Ermeni davaları için 10 dolar yardım yapıyor.

Worcester'deki Ermeniler hakkında pek fazla bir şey bilinmiyor. Kendilerini çok iyi gizliyorlar. İngilizceyi konuşanların sayısı 18'i geçmiyor. Deroonian çok az İngilizce biliyor. Dışarıdan ilgi gösterenler "Worcester Daily Telegram"dan McCarthy ve McPherson'dur.

Bu akşam rahip Deroonian'ı ziyaret ettim. Orada yabancı bir Ermeni vardı. Topluluk büyük miktarda gazete ve mektup aldıklarından dolayı oldukça heyecanlıydı. Yabancıyı muhabir McCarthy de tanımıyordu. Sanırım pazar toplantısına katılmayı planlıyordu.

Avukat Carroll beş yıldır Ermenilerle iş yapıyordu. Şimdi ondan uzaklaştıklarını ve sorumlunun Komisyoncu Hahigian olduğunu düşünüyor. Bu iki adam iyi anlaşamıyor ve

Carroll, Hahigian'ın Ermenileri soyduğunu söylüyor.

26 Ocak 1895 (Cumartesi) – Bu sabah Rev. Alexander H. Vinton'u 13 Ashland St. Worcester adresindeki "All Saints Episcopal Church"de ziyaret ettim. Bana Ermenilerin Worcester'e ilk geldiklerinde ibadet edecekleri bir yerleri olmadığından kendi kilisesine katıldıklarını söyledi. Üç yıldan biraz fazla süre önce, "Congregational" misyoneri Rev Mr. Hitchcock, Ermenice bilmediğinden geriye döndü ve kilisesine bağlı çok sayıda Ermeni'yi Congregational Kilisesine götürdü. Yaklaşık o zamanlarda Hersop V. Sarajian geldi ve Ermeni Kilisesini kurdu. Kilisenin papazı oldu ve Our Savior Kilisesini inşa etti. Doktor, bana Horsep V. Sarajian'ın şimdi İran'da bir yerde olduğunu söyledi. Bana onun rahip elbiseli bir fotoğrafını gösterdi. Doktor Tophanelian isimli birinin hala Worcester'de olup olmadığını sordu. Orada olduğunu söyledim. Bana onun hilekâr biri olduğunu ve bir defasında üç yıl önce Türk hükümeti adına çalıştığı düşünüldü. Para hangi taraftaysa o tarafta yer alabileceğini söyledi. Kilisede gizli planlar hazırladığını söyledi.

Saat 02.00'de Ermeni çevirmen Armen Kunoony ile buluştum ve birkaç Türk evini ziyaretten sonra 11 Fountain St.'deki evine gittik. Burası 20 Ermeni'nin kaldığı bir evdi. Kunoony'e kendisi ve Worcester'deki önde gelen Ermenilerin isimlerini yazdırdım:

Maghakia Deroonian; rahip
Kamalian; başkan
M.S.T. Nahigian; ithalatçı
M. Tophanelian¹¹; profesör
G. Barakian; başkan
S. Prood; kuyumcu
Vartogicus; vaiz
E. Boyagian; ...

(11) İstanbul'dan göç etmiş entelektüel bir kişi olan Michael Tophanelian Worcester'de yaşayan Ermenilerin eğitim, din ve kültürel yükselmesini sağlayan Ermeni Kulübünü kurmuş ve 1891 yılına gelindiğinde etkinliğini hayli artırmıştır. *The Armenians In Massachusetts*, ss.35-36.

Önceki raporda bahsedilen kişi Vartogicus'tur. Ailesi ve evi New York'tadır. Bana 32 yıldır Amerika'da oturduğunu, 7 yıl önce evine gidip ailesini getirdiğini söyledi. Rahip Deroonian ile birlikte kalıyor.

Bu gece Ermenilerin Y.M.C.A. binasındaki Curtis salonunda yaptığı toplantıya katıldım. "Enclosed Song" söylendi ve büyük alkış aldı. Toplantının kapanışında amaçları yararına satış yapıldı. Deroonian'ın Gladston'a yazdığı mektubun cevabını almak üzere olduğunu duydum.

27 Ocak 1895 (Pazar) – Bu sabah New York Herald gazetesinin birkaç nüshasını alarak Our Savior Kilisesine gittim. Kilise yönetim odasında Seron, Deroonian ve Vartogicus ile görüştim.

Akşam, Main St.'deki Grange salonundaki Hınçakist karargâhına gittim. Fakat toplantı yoktu. Sonra Our Savior Kilisesinin bodrum katındaki toplantıya katıldım. Konuşma yapmak için çağırıldım ve bir tercüman vasıtasıyla hitap ettim. Gece boyunca Seron benden New York Herald adına çalıştığımı gösteren belgeleri istedi ve ben gösteremedim. New York Herald gazetesi ofisine telgraf çekti ve olumsuz cevap alınca benden açıklama istedi. İki adam benimle Bay State Oteline gelirse onlara belgeleri gösterebileceğimi söyledim. Teklifimi kabul etmediler ve tehlikede olduğuma dair gazete yöneticisine telgraf çekmemi istediler. Toplantı bitinceye dek beni orada tuttular ve toplantı bitince Worcester Telegram muhabirleri McCarthy ve McPherson ile birlikte ayrıldım. Birkaç Ermeni bizi Laurel St. in başına kadar takip etti. Evleri oralarda sanırım. Otele gelince Seron ve diğer Ermenileri beni beklerken buldum. Tekrar benden belgelerimi göstermemi istediler. Onlara bu tarz davranıştan hoşlanmadığımı ve şu an gösteremeyeceğimi söyledim. Yarın (Pazartesi) onları tekrar görüp göstereceğimi söyledim.

28 Ocak 1895 (Pazartesi) – Worcester'i bu sabah saat 09.32 de terk ettim ve

Boston'a saat 10.45 de ulaştım. Ajansa rapor verdim.

Aşağıdaki rapor Worcester'deki Ermeni liderlerinin bilgilerini kapsamaktadır:

Maghakia Deroonian; rahip, 55 yaşında, 1.68 boyunda, iri yapılı, koyu renk gözlü, uzun siyah sakallı, uzun siyah pelerin ve siyah takke giyiyor ve az İngilizce konuşuyor.

K.G. Kamelian; Congregational Kilisesinin vaizi, 55 yaşında, 1.73 boyunda, orta yapılı, griye dönen saçlı, koyu renk gözlü, gri bıyıklı, gri takım elbiseli ve yumuşak keçe bir şapka giyiyor.

M.S. Nahigian; İthalatçı ve komisyoncu, İş adresi 47-1/2 Hanover St. Worcester, 50 yaşında, 1.73 boyunda, iri yapılı, koyu tenli, koyu renk saçlı, koyu renk gözlü, siyah sakallı, koyu renk kıyafetli, altın rengi çerçeveli gözlüklü, siyah keçe şapka giyiyor.

M. Tophanelian; profesör, 51 Friends St. Worcester, teknik ressam, 60 yaşında, 1.73 boyunda, koyu tenli, gri saçlı, koyu renk gözlü, kısa kesilmiş gri sakallı, gri elbiseli, arkadaşlarından daha iyi İngilizce konuşuyor.

Vartogicus; vaiz, New York'ta oturuyor, 60 yaşında, 1.73 boyunda, orta yapılı, soluk tenli, gri saçlı, gri renk gözlü, kısa kesilmiş sakal ve bıyıklı, siyah elbiseli, konuşurken ellerini ovuşturuyor.

Armen Kunoony; 11 Fountain St. Worcester, Ermenice çevirmen, 23 yaşında, 1.68 boyunda, iri yapılı, koyu tenli, kahverengi saçlı, koyu renk gözlü, yeni çıkan sakalları var, gri elbiseli.

Boyagian; 11 Front St., 32 yaşında, 1.73 boyunda, ince yapılı, koyu tenli, siyah saç ve sakallı, koyu renk gözlü, gri elbiseli.

M.D. Seron; Hınçakistlerin sekreteri, evi 14 Castle St.de, Belmont sokağı gece okulunda Ermenilerin öğretmeni, 45 yaşında, 1.70 boyunda, koyu tenli, koyu renk gözlü, siyah saçlı, siyah bıyıklı, siyah elbiseli, gözlüklü.

Sarkis; 11 Fountain St., 22 yaşında, 1.68 boyunda, iriye yakın, koyu tenli, koyu renk gözlü, koyu renk saç ve sakallı, kahve-rengi elbiseli.

30–31 Ocak, 1 Şubat 1895 - Sizlerden aldığım talimatlar gereğince Lowell'e gittim ve üç günlük süre içinde bütün bilet satış yerleri ve komisyoncuları dolaştım. Ermenilere herhangi bir bilet satan birini bulamadım. Bağlantı kuran Ermeni veya Rus ajanlarına ait bir bilgiye ulaşamadım.

Geçen üç gün boyunca Lowell'i didik didik ettim. Fakat 50 Ermeni'nin Rusya'ya gemiyle gönderilmesine dair hiçbir şey bulamadım.

Rehberden aşağıdaki listedeki bilet ajanslarını buldum ve hepsini sorguladım.

W.L. Moore; 41 Merrimac St.

Simon H. Haris; 33 Central St.

C.H. Nudd&Co.

B.G. Quimby

J.B. Swift; Barrasters' Hall

Bankerler arasından şu isimleri buldum.

Allen, Whiting & Co.; 53 Central St.

F.R. Cordley&Co.; 26 Central St.

A.S. Guild; 1 Wyman Exchange

M. Gilbert Perkins; 265 Liberty St.

18 Appleton St'de nakliyatçı adı altında Dennis Murphy adını buldum. Sipariş ofisi yoktu, fakat rehberi araştırırken Lowell'de Automatic Cartridge Mfg. Co. Şirketinin bulunduğunu öğrendim. İşleri mühimmat üretimiydi. Bunu Rusya'daki isyan zamanında buradan Ermenilerin siparişleri ile bağlantılı olabileceğinden dolayı notuma aldım. Dennis Murphy nakliyatçıyı ziyaretimde biletleri satmış olabileceğinden dolayı gardını düşürebilmek için iyi bir hikâye uydurdum. Onu dükkânında özel bir odaya aldım ve Rudolf Spinoff ve Luther Grotck adlı Union Court, Lynn'de yaşayan iki Ermeni'yi aradığımı söy-

ledim. Onların bir saldırıdan dolayı arandığını ve onları Lowell'e kadar takip ettiğimi ve onların Rusya veya diğer bir ülkeye gönderildiği haberini aldığımı söyledim. Geçen ay içerisinde Ermenilere veya Rusya'ya veya herhangi bir ülkeye gitmek isteyen birilerine bilet satıp satmadığını sordum. Mr. Murphy ilgileniyormuş gibi yaparak hafızasını yoklu-yormuş gibi yaptı ve sonra satmadığını söyledi. Memuruna da sordu ve olumsuz cevap aldı.

Bu yolla başka ofislere de sordum, fakat kayda değer bir cevap alamadım.

Araştırmalarım esnasında Ermenilerin karargâhı olabilecek iki yer tespit ettim. Biri 353 Market St., diğeri 458 Market St. Bu yerlere bazı Ermenilerin girip çıktığını gördüm. Araştırmalarım bu yerlerin Rus ya da Ermeni ajanlarının yeri olabileceğini ümit ederek derinleştirdim. Bazı Ermenileri takip ettim, fakat Lowell'den akşamüstü saat 04.00'de başarısız bir şekilde ayrıldım. Boston'a saat 04.50'de ulaştım¹².”

7

Yapılan araştırmada elli kadar Ermeni'ye bir Rus memuru tarafından Osmanlı Ülkesine giderek fesat faaliyetlerinde bulunmak maksadıyla maddi yardım yapıldığına dair çıkan söylentiyle ilgili olarak dedektiflik bürosu ve New York şehbenderliği bir bilgiye ulaşamamıştır. Bundan dolayı Sefaret, Ülkeye dönecek Ermenilerin takibi için Liverpool ve Havr şehbenderliklerine talimat verilmesini talep edilmektedir¹³.

Başarısız Planlamalar

Amerikalı dedektiflerin Ermenice bilmemelerinden dolayı meydana gelen sorunları gidermek için Pinkerton Dedektiflik Bürosu ile görüşmelere neden olmuştur. Bu durumun iki plandan birinin uygulanmasıyla düzeltilebileceğine karar verilmiştir.

Birinci plan; dedektiflerden birinin Worcester'de bir dükkân kiralarak bir

(12) BOA. HR. SYS. Dos. 2739, No. 22; raporlar İngilizcedir.

(13) BOA. HR. SYS. Dos. 2855, No. 35.

meslek sahibi Ermenileri dükkâna çekmeye çalışmasıdır. Ermenilere iş verecek ve Ermenilerle zaman geçirerek tavır ve hareketlerini yavaş yavaş öğrenecektir. Bu yolun işlemesi birkaç ay alacaktır. Masraf, öncelikle dedektif bürosuna 28 dolar, ayrıca dükkân kirası, tefrişi ve memurun yiyip içmesi olacaktır. Uzun vadede bu yol uygundur ve sonuç alınabilir.

İkinci plan; dedektiflerden birinin Ermenilerin çalıştıkları bir fabrikada iş bulup onlarla ilişki kurmaya ve güvenlerini kazanmaya çalışmasıdır. Bu yol ilki gibi etkili görünmüyorsa da masrafı daha az olacaktır.

Ermenilerin niyetlerini öğrenmek için bir Ermeni bulmak oldukça zordur. En uygun yolun Ermenice bilen birini görevlendirmek olmasına rağmen bu da kolay olmadığına göre İngilizce bilen bir kişi görevlendirmekten başka çare yoktur. Bunun için de çok dikkatli davranmak gerekmektedir. Yalnız Ermenilerin bu gün ne söylediklerini ve ne yaptıklarını anlamak değil, doğrudan doğruya kendileriyle ilişkiye girmekten ibarettir. Bunun için de görevli bir işle onların arasında yaşası gerekmektedir.

Bu planlardan başka Avukat Caroll, gazete muhabiri McCarthy veya Tophaneliyan'dan birinin muhbir olarak görevlendirilmesi teklif edilmiş, ancak Sefire göre bu şahısların güvenilirmez olduğuna karar verilmiştir. Çünkü Caroll, adeta Ermenilerin avukatıdır. Tophaneliyan ise iki taraflı çalışacağı ve her iki taraftan da para koparabileceğinden güvenilirmezdir.

Her iki plan için de Sefarete tahsis edilen günlük sekiz dolar tahsisat yeterli değildir. Sefaret bunun için yeniden tahsisat yapılmasını talep etmektedir¹⁴.

Pinkerton Dedektiflik Bürosu, 24 Şubat 1895 tarihinde Ermeni lisanını bilmeyen birinin onlarla beraber bulunmasının bir faydası olmayacağını bildirmiştir. Çünkü Ermeniler sadece kendi millettaşlarıyla iş yapmaya çalışmaktadırlar. İngilizce bilenlerin kendile-

rine yaklaşımlarından daima şüphe duyuyorlar¹⁵.

Diğer Faaliyetler

Washington Sefaretinden, Massachusetts'de yaşayan Ermenilerin Amerikan Kongre üyelerini Ermeni davası lehinde harekete geçirmek için birkaç milletvekili gönderdikleri 9 Aralık 1895 tarihinde Hariciye Nezaretine bildirilmiştir. Boston'da yaşayan Buzcuyan heyet başkanı olarak görevlendirilmiştir. Bu heyetin çabalarını engellemek için Sefir, Buzcuyan'ın hizmet ettiği Ermeniler hakkında daha önce Sefarete gizlice bilgi verdiğini Amerika Dışişleri Bakanı ile kongrenin bazı üyelerine söylemek zorunda kalmıştır¹⁶.

Ermeni örgütleri, Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyette bulunmak için fırsat kollamışlardır. Bu faaliyetlerini resmi kurumları veya sivil toplum kuruluşlarını davalarına dâhil ederek, önemli kişilerin davet edildiği mitingler düzenleyerek, etkili kişilere mektup göndererek, tehdit ederek, şantaj yaparak, korkutarak vs. Bu konuda cinayet işlemekten dahi geri durmamışlardır. Başlangıçta sempati toplayarak taraftar kazanmak önemli bir yöntemdi.

New York Times gazetesi, 6 Eylül 1889 tarihinde Ermenilerin planladığı bir seri mitingden ilkinin Hoboken (New Jersey)'de yapıldığını bildirmiştir. İpek değirmenlerinde çalışan 300 kadar Ermeni'nin yaşadığı Hoboken ve Jersey City'de bu maksatla kurulan komitede S. Gabriel başkan, P.M.Aravad sekreter, H. Sarrafian veznedar ve H. S. Tavshandjian, H. Topralianian ile K. Bogdanian üye olarak görev almışlardır. Amaçları, Ermenilerin yaşadığı bütün doğu eyaletlerdeki şehirlerde miting düzenlemektir. M. Oscanian'ın yönettiği mitingde Rahip Dr. Saragian etkili bir konuşma yapmıştır. Daha sonra, birkaç hafta önce Hoboken'den Ermeni

(14) BOA. HR. SYS. Dos. 2855, No. 42.

(15) BOA. HR. SYS. Dos. 2855, No. 68.

(16) BOA. HR. SYS. Dos. 2858, No. 33.

dostu ve parlamento üyesi James Bryce'a gönderilen teşekkür mektubuna gönderilen cevap okunmuştur. Toplantı sonunda yardım toplanmıştır¹⁷. İngiltere ve ABD'den Ermeni faaliyetlerine izin vermemeleri istenmiş, demokrasinin gereği olarak basına sansür konulamayacağı, ancak mahkeme yolunun açık olduğu cevabı verilmiştir¹⁸.

Propaganda, her yönüyle uygulanmıştır. İç politikaya yönelik çabalardan başka diğer devletlerin desteğini almak için de çabalanmıştır. Phil-Armenic Association of America örgütünün sekreteri Herant B. Kiretchjian, 1895 yılında Rus Çarı ve İngiltere Kraliçelerine ayrı ayrı hitaben Ermenilere yapılan katliamla ilgilenmelerini talep eden mektuplar göndermiştir¹⁹.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti Amerika'ya göç eden ve Devlet aleyhinde çalışan Ermenileri takip etmek için çaba sarf etmesine rağmen başarılı olamamış ve Ermenilerin Amerika'da teşkilatlanarak gelecekte politik olarak etkili olmalarının önüne geçememiştir.

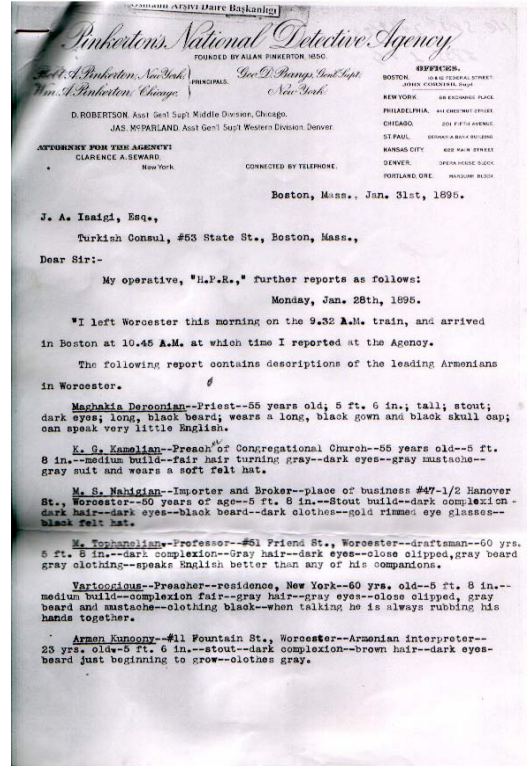
Kaynakça

- BOA. Y. A. HUS. Dos. 238, No. 53.
 BOA. HR. SYS. Dos. 2739, No. 22
 BOA. HR. SYS. Dos. 2830, No. 11.
 BOA. HR. SYS. Dos. 2853, No. 3
 BOA. HR. SYS. Dos. 2855, No. 35
 BOA. HR. SYS. Dos. 2855, No. 42.
 BOA. HR. SYS. Dos. 2855, No. 68.
 BOA. HR. SYS. Dos. 2858, No. 33.
 BOA. HR. SYS. Dos. 2735, No. 9.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, (Katalog), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.

The Armenians In Massachusetts, The Armenian Historical Society, Boston, 1937.

Ek



HR. SYS. Dos. 2739 No. 22 Pinkerton Dedektiflik Bürosu'nun Bir Raporu



Karekin Chutjian
(1863-1903)

- (17) BOA. HR. SYS. Dos. 2735, No. 9.
 (18) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Cilt 16, Belge No. 105.
 (19) BOA. HR. SYS. Dos. 2739, No. 22.